

КОНТЕКСТ АНАЛОГІЇ ПОНЯТТЯ «ЛЮДИНА – МОВА» В ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ ХХ СТ.

Стаття присвячена змінам у мовознавчих студіях ХХ ст., зумовлених ходом історичних подій, які вплинули на мовознавчі студії, теоретичне наповнення яких стало основою прикладних напрямів розвитку лінгвістики, що, як безпосередньо, так і опосередковано, впливають на буття людини.

Ключові слова: лінгвістика, дихотомія, мова, збідніння мови, людина.

У ХХ ст. у мовознавчих дослідженнях почали використовувати термін «лінгвістика», в основі якого перебуває слово латинського походження «lingua», що багатьма мовами світу тлумачиться як поняття «язик» («*орган людини*») та поняття «мова» («*головний засіб спілкування людей*»). Лексикографічний екскурс до багатьох словників наштовхне на думку, що в мовній картині світу ці наукові поняття вважаються синонімами, напр., українською мовою ми маємо «мовознавство» / «лінгвістика», російською – «языковедение» / «языкознание» / «лингвистика», німецькою – «Sprachkunde» / «Sprachwissenschaft» / «Linguistik». В англійській мові та в романських мовах існує один термін для позначення цього поняття – англ. «linguistics», фр. «linguistique», іт. «linguistica», ісп. «lingüística». Ф. де Соссюр наголошував: «Марно визначати абсолютний відповідник в іншій мові тим поняттям, що характерні, наприклад, для вжитку французькомовною носію мови» [1: 52]. У радянському мовознавстві середини ХХ ст. почали все частіше вживати термін «лінгвістика», вкладаючи у поняття тотожність значенню «мовознавство». Ця тенденція простежується і в студіях науковців пострадянських країн. У німецькій мові термін «Linguistik» з'явився у 60-ті рр. ХХ ст. Як приклад, одне визначення у німецькомовній науковій літературі, яке якнайточніше характеризує сучасний напрям лінгвістичних досліджень: «Лінгвістика. Мовознавство. Наукове дослідження мови людини з метою опису і пояснення її внутрішньої структури. Лінгвістика поділяється на різні підрозділи: → фонетика, → фонологія, (→ грамати́ка), → морфологія, → синтаксис, → семантика. Термін використовується, насамперед, для позначення «сучасних», а саме – для синхронічних мовознавчих досліджень, на противагу поняттю «мовознавство», яке займається діахронічними дослідженнями» [2: 249]. Загальносвітовий напрям використання терміну «лінгвістика» зі середини ХХ ст. був одним з перших кроків універсалізації лінгвістичних термінів-понять у науковій думці, завдяки чому в забуття потрапили «етнотерміни» кожної мови, детерміновані мовознавцями тієї або іншої країни. Головним чинником такого роду трансформацій у наукових дослідженнях мови другої половини ХХ ст. був прихований вплив позамовних чинників, а саме вплив так званих суб'єктів міжнародного права, а саме – низки держав, які нав'язували свою ідеологію всьому світові, і політика яких на той час не піддавалася критиці. Така політика проводилася заради маніпулювання іншими суб'єктами міжнародного права та

індивідуумами й групами індивідуумів і сугестії на інших. Така політика проводилася цілеспрямовано, передусім, за допомогою мови людини, яку потрібно було б якимось чином унормувати й стандартизувати, а саме – спростити, аби за її допомогою можна було якнайефективніше чинити маніпулювання іншими. Певні зсуви у терміносистемі мовознавства були обумовлені не потребами людини на ономасіологічному рівні щось позначити чи визначити заради уточнення чи розширення поняття її думки, а задля «модних» тенденцій на той час, що сугестувалися у мислення людини з віяннями часу. Мотиваторами такої заміни або паралельного вживання обох термінів «мовознавство – лінгвістика» у всесвітньому масштабі та й зміни в дослідженнях будь-якої мови, були, по-перше, позамовні чинники, по-друге, певний суб'єктивний підхід стосовно оцінки минулих надбань у мовознавстві, що розуміється за такими двома критеріями: 1) на інтроспективному рівні та 2) на рівні узагальнення, коли мотив і ціль дослідження перебували на одному рівні задля ретроспективного погляду з метою розширення наукових знань у майбутньому. Людина у повосенний час прагнула до нового, яке не повинно було б мати у своїй основі заідеологованих понять, що стали причинами попередніх бід людства у 30-40 рр. ХХ ст. Отож, окрім позамовного чинника на розвиток мови та на її дослідження, закономірно простежується вплив людського чинника на розвиток тієї ж мови і її дослідження, відповідно до чого відбувся «закон зсуву мотиву на ціль» [3: 21] у розумовій діяльності людини, тобто – науковця, який на інтроспективному рівні визначив для себе те, що мову краще досліджувати на рівні структур. Л. Булаховський наголошує на тому, що заміна може відбуватися «суспільно» у психіці людини (тобто, у її підсвідомості) – «як наслідок бажань або певних визначених завдань» [4: 49]. А філософ Ж. Рюс, посилаючись на працю Е. Бенвеніста «*Problèmes de linguistique de gǐnǐtal*», стверджує, що «наука про мову запозичує... свої моделі з математичних та дедуктивних дисциплін. Вона ставатиме все більше і більш «формалізованою» [...] Відштовхуючись від природного лінгвістичного висловлювання, шляхом аналізу кожен такий вираз розкладають на його елементи, далі, за допомогою наступних аналізів, кожен елемент розкладається на все простіші й простіші сутності» [5: 441], що і є наслідком діяльності дослідників. У «Лінгвістичних нарисах» Л. Сльмслев зазначає, що «структурний підхід до вивчення мови має певні тісні зв'язки з науковою течією, яка оформилася незалежно від лінгвістики і яку лінгвісти не дуже помічали досі, а саме – з логістичною теорією мови. Ця теорія, спочатку утворена, виходячи з міркувань математики, була розвинута зокрема Вайтгедом та Бертраном Раселом і Віденською школою логіки, передусім Рудольфом Карнапом... останні праці якого з проблем синтаксису та семантики мали незаперечний вплив на лінгвістичне вивчення мови [...]. В одній із попередніх праць Карнапа «структура» визначається... як явище суто формальне і суто релятивне» [5: 444]. Це також можна підтвердити думкою Г. Льофлера, який зазначає, що «нова назва «лінгвістика» передбачалася для всесвітнього процесу інтернаціоналізації та застосування наукових природничо-математичних методів дослідження мови. Престиж цього терміну ґрунтувався на суспільній релевантності, що приписувалася таким «модним» дисциплінам як психологія, соціологія та політологія. Так і з'явилася нова методологія емпіричного соціального дослідження та статистичних методів у мовознавстві, які нецифрові дані зробили здатними до обчислень, а весь суспільний досвід – здатний до кваліфікації та перегляду, або ж ревізії» (нім. «*quantifizierbar*»; «*überprüfbar*» [6: 30].

Окрім того, науковцями віддавалася «перевага» терміну «лінгвістика» порівняно до «консервативного» терміну «мовознавство», який асоціювався лише з порівняльним мовознавством, у якому вже все і реконструйовано, і систематизовано, і проаналізовано. Та й науковці стали іменувати себе лінгвістами, а не філологами, попри те, що ці терміни-поняття є синонімами, запозиченими з різних мов – латини та давньогрецької мови.

Відомо, що моральні цінності людини як соціально-історичної категорії нагромаджуються у результаті практики, що є специфічною формою людського мислення і життєдіяльності людини та формою засвоєння людиною раціональних здобутків її минулої діяльності – досвіду. Мова ж людини як головний засіб спілкування у межах окремих етнічних спільнот і як головна форма реального існування свідомості індивідуума й суспільства в цілому формується як набуток практичної діяльності людини і розвивається у формі потреб, існуючих у певному суспільстві. Ф. де Соссюр, розвиваючи лінгвістичну теорію щодо існування і функціонування мовленнєвої діяльності, мови та мовлення у житті людини, наполягав на тому, що при розрізненні цих понять потрібно «з самого початку надати перевагу мові і вважати її основою (фр. *«norme»*) для усіх інших проявів мовленнєвої діяльності» людини [1: 47]. І хоча, як зазначає Г. Кук, «погляди Ф. де Соссюра і стали основою лінгвістичних досліджень ХХ ст.» [7: 52], проте переважна більшість лінгвістів, а особливо представники Празької та Копенгагенської школи, в категоріальних дихотоміях аналізу мови вчення Ф. де Соссюра – 1) у «синхронії – діакронії» (фр. *«synchron – diachron»*); 2) у «мові – слові, мовленні» (фр. *«la langue – la parole»*); у «системі мови – мовленні, вмінні говорити» (фр. *«la langue – langage»*); 3) у «значенні – значущості» (фр. *«signifii – significant»*); 4) в «опозиції – аналогії» (фр. *«opposition – analogie»*) [8: 4-5] – вбачали структурний підхід до вивчення мови, що й стало основою «синтетичного поняття методології науки, яка поєднує у собі всі мовні засоби, і які вживаються у науці для демонстрації здобутих знань на конкретно-історичному етапі її розвитку» [9: 392] з метою їхньої стандартизації у формі формалізованих структур, під час, повністю відірваних від мовленнєвої діяльності людини та її мовлення, особливо у повсякденному бутті людини. Ще з часів В. Гумбольдта відомо, що «мова людини – всеосяжне сховище інформації та універсальний засіб її передачі» [10: 195]. Отож, думка, яка постала на сторінках наукових праць у середині 60-х рр., відносно того, що «звичайне мовлення людини є лише потік звуків, що інколи переривається паузами, а реципієнт виокремлює із суцільного мовленнєвого потоку окремі слова, орієнтуючись на їхнє значення» [10: 199], розглядаючи при цьому людину як примітивне створіння, настільки, як здавалося, «сподобалася» дослідникам мови, що фонологічний і семантичний аспекти мови людини спробували поєднати за допомогою прикладної лінгвістики під час автоматичної обробки мовленнєвої інформації у формі тих же формалізованих структур, поставивши перед собою завдання – «навчити машину виокремлювати із суцільного мовленнєвого потоку окремі слова [...], застосовувавши спрощений варіант мови людини» [10: 199]. «Живу» сутність основного засобу ідентифікації людини та її спілкування перетворили у систему інформаційно-логічних мов, яка сприяє процесу деградації людини, оскільки людина перестає мислити, користуючись певними визначеними структурами. Хоча, напевно, на початковому етапі розвитку математичної лінгвістики передбачалося, що всі її надбання будуть використовувати на поміч людині, наприклад, при укладанні словників. Адаже машинну мову створювали, насамперед, «для

подання інформації в зручному для комп'ютера вигляді» [11: 330-331], а не для того, щоб мова виглядала як «штучно-синтетичне утворення» [12: 144], побудоване лише за правилами. Поєднання дослідження мовлення та мислення людини прикладною лінгвістикою є першопричиною сучасного процесу збіднення мови людини у глобальному вимірі. Як відомо, органічність думки людини охоплює багато процесів людського мислення. Думка людини поряд з інстинктивною, виробленою у часі, з напівсвідомою та свідомою діяльністю здатна рости, збагачуватися. О. Потебня наголошує: «Властивість наукового узагальнення така, що веде думку до частковостей, які в ній містяться, але не до частковостей іншого кола» [13: 87]. Тому внутрішньомовні зміни, які відбуваються у кожній мові під впливом внутрішніх законів розвитку мови, перебувають під значним впливом позамовних чинників глобального виміру. Прикладом може послужити той факт, що для інформаційно-логічних машинних мов використали англійську мову, і на ній розробляється програмне забезпечення для того, щоб працювали «перекладачі-машини», а носії інших мов, при цьому, свідомо чи несвідомо спрощують, тобто збіднюють, і свою рідну мову. Результат: 1) збіднення рідної мови; 2) деградація людини; 3) деградація суспільства; 4) інтелектуальний занепад цивілізації за допомогою технічного прогресу. 5) виконання людиною роботизованих функцій не лише у сфері фізичної діяльності, а й у сфері розумової діяльності, наслідком чого може бути спрощений варіант маніпулювання людиною, її підкорення і поневолення, оскільки людина втрачає спроможність мислити. Постає низка запитань: А чи вже не винайдена невидима «зброя масового знищення» на інтелектуальному рівні і чому нині в закордонних виданнях багато науковців піднімають питання про «етику науки»? Бо ж відомо, якщо людина мислить, то вона висловлює свої думки за допомогою мови не за зразками певних стандартизованих, шаблонних форм, а за допомогою мисленево-мовленевих знань, набутих її життєвим досвідом, починаючи з колискової пісні матері і закінчуючи, наприклад, прочитанням філософського трактату Ф. Ніцше. Варто нагадати й пам'ятати, що основною діяльністю людини у всі часи було пізнання нею світу, що й стало підґрунтям еволюційного та цивілізаційного розвитку людства. Мова як головний ідентифікуючий чинник людини служила для неї виявом її творчої діяльності, показником її творчого мислення, тому й існує велика кількість діалектних форм, говірок у тій або іншій мові.

Другим прикладом сучасних досліджень є новітнє застосування наукового терміну «евристика» стосовно науки, яка вивчає евристичну діяльність (продуктивне творче мислення) як спеціальний розділ науки про мислення [14]. У стародавній Греції еристика була спеціальним методом навчання людини за допомогою навідних питань або шляхом колективного розв'язування проблем. Напрошується висновок, коли ж «евристика» служила людині, тоді, коли вчила її думати, висловлювати свої думки, чи тоді, коли вивчають думки людини з метою виявлення у неї якихось ознак творчого мислення заради їхнього використання, наприклад, у менеджменті. Хіба такі напрями лінгвістичних досліджень у суміжності з іншими дисциплінами не виглядають як інтелектуальний тероризм стосовно людини? Йде до того, що думки іншої людини, а не свої власні, можна стандартизувати та уніфікувати, окрім того, ще й використати у власних цілях або ж, володіючи інформацією, шантажувати людину.

Видатна особистість ХХ ст. Ганс Йонас (1903-1993) – американський філософ німецького походження – одним з перших торкнувся теми відповідальності науковців пе-

ред собою подібними, написавши монографію під назвою «Принцип відповідальності: Етика експерименту для технологічної цивілізації» (1979) («Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation»), у передмові до якої він зазначає: «Остаточно розкутий Прометей, якому наука надає не знані досі ще сили, а економіка – нечувані стимули, закликає до етики, щоб через добровільне підкорення їй приборкати свою могутність, аби ця могутність не обернулася для людини лихом» [15: 3]. У всі часи представники різних наукових теорій з різних галузей знань як про людину, так і про мову використовували мову як головний засіб передачі власних думок. Це відбувалося, по-перше, з метою подачі й передачі іншим своїх просвітницьких ідей, під час, передових; по-друге, з метою переконання індивідуумів та групи індивідуумів задля сприйняття ними цих ідей; по-третє, з метою зміни їхнього світогляду, наслідком чого поступово відбувався або ж регрес, або ж прогрес як індивідуума, так і суспільства в цілому. Якщо Г. Йонас писав про відповідальність науки перед людиною для всіх галузей науки, то О. Дуличенко на Міжнародній науковій конференції «Лінгвістика на исходе XX века» (Москва, 1995) зауважував те, що в сучасних мовознавчих дослідженнях «у перспективі не повинно бути «пануючого», мало не «єдиного» напряму та підходу, як це трапилося у XIX ст. із порівняльно-історичним, а у XX ст. зі структурними методами...» [16: 20]. Та й низка сучасних мовознавців Г. Вежбицька, І. Голубовська, М. Джонсон, В. Жайворонок, О. Кубрякова, Р. Лангакер, А. Ньюелл, Т. Радзівська, Ю. Степанов, В. Топоров та ін. зазначають про зміну парадигми лінгвістичного знання людини на сучасному етапі її існування та розвитку, яка спрямована на людину, яка пізнає світ, людину, яка мислить, оцінює, аналізує. Науковець І. Голубовська зазначає, що сучасні мовознавчі студії характеризуються утвердженням антропоцентричної лінгвістики [16: 8], яка, на-самперед, поняття «людина – мова» розглядає у контексті аналогії, а не опозиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соссюр де Ф. Труды по языкознанию. – М.: Прогресс, 1977. – 696 с.
2. Gadler H. Praktische Linguistik. – Тьbingen, Basel: A. Francke Verlag, 2006. – 270 S.
3. Цигульська Т.Ф. Загальна та прикладна психологія. – К.: Наукова думка, 2000. – 190 с.
4. Булаховський Л.А. Походження та розвиток мови. – К.: Червоний шлях, 1925. – 100 с.
5. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки. – К.: Основи, 1998. – 669 с.
6. Lüffler H. Germanische Soziolinguistik. – Bln.: Erich Schmidt Verlag, 2010. – 222 S.
7. Cook G. Discourse and Literature. – Oxford: University Press, 1994. – 285 P.
8. Schwikle G. Germanisch-deutsche Sprachgeschichte im Überblick. – Stuttgart, Weimar: Verlag J.B. Metzler, 2002. – 283 S.
9. Шинкарук В.І. Філософський словник. – К.: УРЕ, 1986. – 796 с.
10. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика. – М.: Просвещение, 1967. – 338 с.
11. Енциклопедія Українська мова. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2000. – 752 С.
12. Дзюба І. Тарас Шевченко. – К.: Альтернативи, 2005. – 702 с.
13. Потебня О. Естетика і поетика слова. – К.: Мистецтво, 1985. – 302 с.
14. Brockhaus Enzyklopdie. – Mannheim, Lpg.: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, 2007 (електронний варіант)

15. Йонас Г. Принцип відповідальності. – К.: Лібра, 2001. – 400 с.
16. Голубовська І., Корольов І. Актуальні проблеми сучасної лінгвістики. – К.: ВПЦ Київський університет, 2011. – 223 с.

Марченко Н., доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

КОНТЕКСТ АНАЛОГИЙ ПОНЯТИЯ «ЧЕЛОВЕК – ЯЗЫК» В ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ XX ВЕКА

Статья посвящена изменениям понятийно-терминологического корпуса в языкознании XX века, которые были обусловлены развитием исторических событий, повлиявших на языкознание, теоретические знания которого были воплощены в исследованиях прикладной лингвистики и которые, как непосредственно, так и опосредствованно, оказывают влияние на бытие человека.

Ключевые слова: лингвистика, дихотомия, язык, обеднение языка, человек.

Marchenko N., PhD, docent

Taras Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv

CONTEXT ANALOGY OF THE CONCEPTION «HUMAN – LANGUAGE» IN THE LINGUISTIC STUDIES IN THE 20-TH CENTURY

The article is dedicated to the changes in terminologic package of linguistic studies of the 20-th century. This process was conditioned with the historical events, which affected the linguistic theory.

Key words: linguistic, dychotomy, language, degradation of language, human.

УДК 811.581'22

Кірносова Н., доц.

КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕОРІЇ ЗНАКУ ЖАКА ДЕРРІДА В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ ГРАМАТОЛОГІЇ

У статті розглянуто концепцію «примату ієрогліфа над мовою», відроджену в сучасному китайському мовознавстві лінгвістом Меном Хуа через інтерпретацію окремих положень теорії Жака Дерріда, сформульованих у таких термінах, як знак, письмо, дистанція, мотивованість, слід. Виявлено подібність у розумінні поняття «знак» у Дерріда та давніх китайських лінгвістів, а також представлено особливості ієрогліфічних знаків – такі як зображальність і здатність скорочувати дистанцію до денотату.

Ключові слова: знак, письмо, слід, ієрогліф, мотивованість, дистанція.

© Кірносова Н., 2015